

АКТИВНОСТ СРЕДЊОШКОЛСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СКОЈ-а У БЕОГРАДУ У ПЕРИОДУ ОД 6. АПРИЛА ДО НОВЕМБРА 1941. ГОДИНЕ

То је био први састанак на који сам био позван после бомбардовања Београда 6. априла и после капитулације бивше југословенске војске.

Београд је био разрушен, у многим крајевима града није било електричног осветљења, није било воде, а заробљеници су рашчишћавали рушевине. Полицијски час почињао је врло рано, већ око шест часова по подне. Сунце је још осветљавало рушевине и пуне улице, а грађани су бојажљиво вирили иза затворених прозора. У моме крају, на Чубури, немачке патроле пуцале су на грађане који су стајали на отвореним прозорима.

Вече пре тог првог састанка, непосредно после полицијског часа, улицом се тетурало неки пијанац. Гласно је певао и галамио. Људи су провиривали бојажљиво кроз прозоре. Они најхрабрији довикивали су му да се склони са улице. Пијанац их је псовао, називао кукавицама и настављао да галами. Онда се однекуд појавила немачка патрола. Застали су на средини улице, раскорачени, страшни, с оружјем на готовс. Пијанац је заћутао, али је са неком упорном тврдоглавошћу и пркосом наставио да тетурати у сусрет патроли. У мртвој тишини непријатно је бубњао у ушима неправилни ритам пијанчевих корака. Очекивали смо да неко проговори, да чујемо глас, да неко викне... Немци су ћутали, ћутао је и пијанац и приближавао им се упорно, пркосно. Тишину је распарао рафал машинке. Пијанац се некако постранце испружио на плочник. Немци су кренули својим тешким кораком и прошли поред пијанца, не погледавши га. Овога

пута нико се није склонило са прозора, као да смо изазивали Немце да вичу, да прекину ту несносну тишину. Најгоре је било што су се они без речи удаљили. Иза њих остала је згуснута тишина, претећа и подмукла. Пијанчев леш остао је на углу Катанићеве и Макензијеве улице целу ноћ до сутра у подне...

Идући на састанак прошао сам поред њега. Био сам узбуђен и нестрпљив, јер ће најзад нешто почети... Ишчекивање је било најтеже. Људи су чекали у редовима за воду, за хлеб, чекали вести о родитељима, рођацима и пријатељима, који су отишли са војском, ћутали и чекали иза затворених прозора.

Првог дана бомбардовања окупили смо се на пољани „Шићанског“, иза Црвеног крста. Тада су углавном сви наши другови, које смо познавали као руководиоце у „Средњошколском покрету“, Дража Марковић, Вуле Мићуновић, Богдан Велашевић, Марко Никезић, а с њима и многи други, пошли да се прикључе војним јединицама. Једна већа група скојеваца, међу којима сам био и ја, добила је задатак да остане у граду. После уласка Немаца, почели смо се опет окупљати на Црвеном крсту. Свакога дана нас је било све више, али нисмо знали шта треба да предузмемо. Када се међу нама појавио Марко Никезић знали смо да је ишчекивање завршено...

Пред кућом у којој је становала Нада Анастасијевић у Штросмајеровој улици, стравично се ваљала на травњаку дебела авионска бомба. Неким чудом та једнотонска грдосија није експлодирала и сада је ту лежала некако симбо-

Немци крај неексплодираних авионских бомби бачених 6. априла 1941. у Штротсмајеровој улици (садашња Савска улица)

Les Allemands près de la bombe d'avion qui n'a pas explosé dans la rue Strossmayer (actuellement Savska) tombée le 6 avril 1941

лично употпуњавајући атмосферу. Цело време састанка кришом сам бацао на њу погледе кроз прозор.

Ту, у Надином стану окупили смо се Јоца Марјановић, Бора Дреновац, Слоба Томић, Рушка Васићић, Лепа Митровић, ја и можда још неки другови, више се не сећам. Марко Никезић нам је саопштио да ми сад представљамо ново руководство средњошколске организације СКОЈ-а. Прочитали смо проглас ЦК Партије и поделили задатке. Мени је припало да оформим школско руководство — „језгра“ и разредне активе у Шестој, Осмој и Деветој мушкој гимназији...

*

Једнога дана Марко ми је заказао састанак за следеће јутро. Саопштио ми је кратко да треба да пренесемо неки материјал.

Рано ујутро, пола сата после полицијског часа, састали смо се на заказаном месту испод пијаце „Зелени венац“. Пошли смо Ломином улицом према Балканској. Пала су ми у очи двојица младића са великим коферима, који су нам ишли усусрет. Заправо, падали су у очи њихови огромни кофери.

Били су скоро подједнаке величине, тамне боје и по свему судећи врло тешки.

Када су стигли до нас, младићи спустише кофере. Застали смо и поразговарали мало, па се њих двојица удаљише, а ми остадосмо са коферима. Марко ми је рекао да се сад морамо трудити да будемо што неупадљивији, да кофере треба носити без видљивог напора, како се не би осетила њихова тежина. Нарочито је требало да обратим пажњу да нас неко не прати. (Он је био кратковид, али улицом није носио наочаре).

Први покушај да подигнем своја два кофера није ми успео. Били су толико тешки да ми се чинило као да су срасли са земљом. Ни Марко није очекивао толики терет. Занео се, направио неколико несигурних корака, а онда напрегнувши снагу, кренуо сигурнијим корацима. Успео сам некако да одлепим кофере од земље и кренем за њим.

На првом одморишту усудио сам се да упитам Марка шта се налази у коферима. Он се љутнуо и одговорио ми да то у овом моменту није важно. Ако успешно обавимо задатак, имаћу прилике да сазнам. У овом часу треба само да обратимо пажњу како да Немцима

и полицијским агентима не испаднемо сумњиви. По његовом одговору и тежини кофера закључио сам да у најмању руку носимо бомбе, митраљезе, или паклене машине... Нисам имао представу шта би од тога могло бити најтеже. Што се тиче другог дела његове примедбе о нашем изгледу, убрзо сам закључио да смо са тим коферчи-нама не само сумњиви већ да делујемо застрашујуће.

Стигли смо до „Цветног трга“ и при-слонили наш терет уз зид Треће мушке гимназије. Сели смо на кофере да предахнемо. Неколико корака од нас стајао је носач са колицима и гласно нудио своје услуге пролазницима. Осећао сам да су ми зглобови у рукама растављени од терета, а ноге се грчиле од умора и укопале у земљу под теретом. Усудио сам се да предложим Марку да узмемо тог носача и његовим колицима прене-семо наше кофере остатак пута. Марко ме је погледао зачуђено и суво одгово-рио да је Партија поверила извршење задатка нама двојци и да би ангажо-вање носача било грубо кршење кон-спирације.

Као да је наслућивао о чему го-воримо, носач нас је неколико пута одмерио подозривим погледом и на кра-ју изгледа закључио као најпаветније да се повуче. Прихватио је своја колица и одгурао их педесетак метара даље.

Механички сам наставио пут за Мар-ком. Мрак ми се навлачио на очи, зуја-ло ми је у ушима, желудац ми се грчио, руке више нисам осећао. Негде код Ка-ленићеве пијаце налетео сам на немач-ког подофицира. Он је викао на мене и претио ми револвером, а ја сам му био скоро захвалан, јер сам за трену-так могао да спустим своје кофере и предахнем. Марко ми је за то време далеко измакао.

Кад сам га стигао, био је бесан као рис и грдио ме је за моју непажњу кроз стиснуте зубе. Нисам био у стању да се правдам, али сам са задовољством констатовао да и он иде с великим на-пором. Спустили смо се већ према Ју-жном булевару и мени се чинило да ћемо са овим теретом ићи бескрајно, чак до Торлака и Авале...

Унели смо своје кофере у једну малу кућу у некој споредној улици на Па-шином брду. Данас се више не сећам у коме је крају то било, чак мислим да сам тада мирне душе могао да уђем у немачку касарну а да то не приметим. Склокао сам се на под поред зида и на своје огромно разочарење угледао да су кофери пуни књига! Био је то роман Николаја Островског *Како се калио че-лик*. Целокупно издање је пред сам рат запленила полиција, а наши другови су после првих дана окупације пронашли магацин. Партија је организовала извла-чење књига тако да је скоро целокупно издање изнето из магацина и подељено организацијама.

Одрвенелим прстима прихватио сам један примерак. Тежину књиге више ни-сам осећао. Зар је могуће да је хартија, да су књиге толико тешке, теже од зем-ље? Цео наш напор, све моје мучке биле су некако обезвређене. За бомбе или митраљезе вредело је уложити толики напор, али за књиге?... Зарекао сам се тада да ту књигу никад више не узем у руке.

Како се калио челик била је доцни-је теоретска лектира, која се читала и прорађивала на састанцима актива СКОЈ-а. Тек много доцније, у току рата, увидео сам да је та књига о омладинцу Корчагину значила у нашој борби много више него четири велика кофера бомби или митраљеза...

*

Девет мушких, шест женских гимна-зија, Средњотехничка и Учитељска шко-ла, две трговачке академије... У свакој школи постојало је руководство — „је-згро“ (тако смо то онда називали) и у свим вишим разредима активни. Сваки активиста држао је на личној вези још неколико другова из свог разреда. Била је то прилично јака организација са не-колико стотина активиста и можда око хиљаду организованих омладинаца, који су на овај или онај начин учествовали у средњошколској организацији СКОЈ-а. Централни средњошколски актив састо-јао се од 10—12 чланова, а секретар тог руководства био је Марко Никезић.

Нада Анастасијевић
Nada Anastasijević

У првом делу овог периода, до напада фашистичке Немачке на СССР 22. јуна, целокупан рад организације поред редовних политичких задатака, на окупљању и теоретском уздицању чланова, а у оквиру задатака које је Партија поставила у припремању устанка, сводио се на три основна задатка: прикупљање оружја, санитетског материјала и прилога у новцу. Са прилозима у новцу било је најлакше. Новац се прикупљао редовно и не само од омладинаца, већ и од старијих рођака, пријатеља и познаника који нису били обухваћени радом партијских организација. Наши активисти показали су велику иницијативу тако да су редовни месечни прилози превазилазили наша очекивања.

Са санитетским материјалом је ишло већ теже. Нисмо имали везе са лицима која су била у непосредној вези са тим материјалом, па је и санитетски материјал притицао у незнатним количинама.

Једнога дана изненадила ме је иницијатива актива VI мушке гимназије. Зоран Жујовић и Оцокољић донели су у мој стан прилог њиховог актива: двадесетак чистих креветских чаршава, који нису били сви бели и на десетине јастучница. Они су дошли на идеју да се од тог материјала искроје завоји. Вероватно да родитељи за добар део тих прилога нису знали. Њихова иницијатива била је поздрављена и убрзо су и друге школе пошле њиховим примером.

Дуго је тај материјал лежао док најзад нисмо нашли коме да га предамо. Мајка Аце Зечевића, истакнутог активисте из VI мушке, прихватила се да искроји завоје и стерилизује их. Урадила је то у заједници са својом комшиницом, која је била обухваћена радом неке женске организације на Пашином брду.

Са оружјем је ишло најтеже. И поред најбоље воље и прилично напора, резултати су били прилично мршави. Један револвер „ФН“ калибра 7,65 mm набавио је Јоца Марјановић. Набављено је још два или три револвера и неколико бомби. Све је то стајало неко време код Слободана Томића у Стишкој улици, али када је његова мајка приликом једног спремања куће нашла то оружје, морало је да се пребаци код мене. Једна кутија од ципела под креветом у девојачкој соби послужила је као склониште.

У овој акцији око сакупљања оружја имао сам прилично среће. Једнога дана неки активисти из петог разреда VIII мушке гимназије саопштили су ми да су на једној пољани код Јужног булевара пронашли револвер. Нису имали храбрости да га сами подигну и донесу, него су мени показали место. У корову је заиста лежао један потпуно зарђао „парабелум“. Требало ми је неколико сати док сам успео да извадим шаржер у коме се налазило шест метака. Није ни чудо што сам рђу са њега скидао шмиргл-папиром. Када сам негде дубоко у ноћ завршио посао, мој револвер се цакао и блистао, сав бео и сјајан. У својој претераној ревности скинуо сам и заштитни, брунирани слој и са зарђалих делова. Тек доцније, када сам

у партизанској јединици научио нешто о чувању и одржавању оружја, увек бих поцрвенео сећајући се како сам очистио свој први револвер.

Уосталом, тај револвер није био баш сасвим исправан. Опруга за убацивање мунџије у цев није функционисала. Можда сам и сам нешто допринео томе приликом чишћења оружја. Углавном, увек је приликом репетирања требало још притиснути одозго руком опругу, да би метак ускочио у лежиште. То сам утврдио још код куће, а затим проверио у Кошутњаку, кад сам испробао оружје. Трбало је после сваког испаљеног метка дланом леве руке дупити одозго опругу и „парабелум“ је скоро изврсно функционисао. Нешто слично видео сам већ у каубојским филмовима...

Био сам задовољан. Нарочито касније, јер нико није хтео да се служи тим неисправним револвером. Чувао сам га љубоморно и неколико пута користио у акцијама.

*

На Ташмајдану, између Маркове цркве и Пожарне команде, било је неколико склоништа од напада из ваздуха. У овим првим данима окупације изгледа да нико на њих више није обраћао пажњу, па чак ни Немци.

У низу акција за прикупљање оружја и мунџије, чланови „језгра“ IX мушке гимназије Јоца Гајгер, Саша Шокорац и Лазаревић, утврдили су да су од неколико склоништа само два била заштићена катанцима. Посумњали су да се у тим склоништима нешто крије и обили катанце. Прво склониште било је дупке пуно наслаганим сандуцима са војним ознакама. Друго је било пуно разбацаних сандука, између којих се могло проћи с краја на крај, а под је био скроз присут некаквим жућим прахом.

Одмах су обавестили руководство о свом открићу. Добили смо задатак да испитамо садржину сандука и организујемо изношење оружја и мунџије, уколико га има. Снабдевени батеријским лампама, прегледали смо оба скло-

ништа. Оно прво, колико смо могли да утврдимо, пењући се преко сандука и провлачећи се између њих, било је дупке пуно чак до другог излаза. Отворили смо само један и утврдили да је пуно некаквих пакета омотаних воштаном хартијом. Претпостављали смо да је то неки експлозив, па се више нисмо усудили ни да померамо те сандуке.

Друго склониште било је пуно оног жутог праха, по коме смо газили упадајући местимично до чланака. Било је углавном тих већих сандука са четвртим и дугуљастим пакетима у облику ваљка, упакованих у црвенкасти и тамноплави воштани папир. Овде смо пронашли и десетак сандука са пушчаном мунџијом и један сандук дефанзивних бомби. Свако од нас понео је по један сандук мунџије, а понели смо и по један четвртасти и ваљкасти пакет. На излазу смо се једва очистили од жутог праха. Он нам се увукао у кожу, у одећа и покрио косу.

Ружица Васић
Ružica Vasičić

Момчило Митровић Моча
 Momčilo Mitrović Moča

Док смо са својим пленом ишли улицом према стану Саше Шокорца, који смо одредили као привремено склониште, приметили смо да у односу на нормалне пролазнике лично на канаринце. Право је чудо да нас онако упаљиво обележене жутом бојом, са једнообразним тамно сивим војним сандучићима под мишкама, нико није зауставио. За нама су се окретали и пролазници и немачки војници и официри, али на срећу, све се завршило само на њиховим подсмешљивим осмесима. Стигли смо неметано до Сашиног подрума и ту затрпали у угљаш наш плен.

Ваљкасти пакети били су у ствари динамитски штапини. У четвртастим пакетима био је такође неки експлозив, али је нама речено да износимо само динамитске штапине.

Други пут смо променили тактику. У склониште је улазио само један и износио осталима сандуке и штапине. Ми смо то паковали у вреће и слагали у корпе, па све то затрпавали у велику залиху угља у Сашиним подруму. „Канаринац“, како смо звали онога који

је улазио у склониште, одлазио је празних руку право кући да се опере од праха.

Убрзо је у Сашиним подруму било толико експлозива да је од њега претила опасност не само његовој троспратници, него читавом крају око Палилулске пијаце. И ко зна колико дуго би тај експлозив остао ту, у подруму, да једнога дана Саша није стигао на контролни састанак прилично узбуђен, са сумњивим модрицама на лицу. Њихова служавка пронашла је случајно у угљу наше склониште. После тог открића, матурант Саша имао је озбиљан разговор са оцем. Заправо главну реч је имао отац, а Сашино лице било је убедљив доказ да је отац у том разговору обилно гестикулирао шакама.

Није нам преостало ништа друго него да на брзину организујемо преносење експлозива, овога пута у Лазаревићев подрум. Скупили смо на брзину десетак активиста и почели да копамо по угљу. Натоварили смо са џаковима и корпама и у колони по један, на растојању од двадесетак метара, кренули улицом. Поновила се слична ситуација као и приликом првог изласка из склоништа. Разлика је била чисто колористичке природе јер смо сви били потпуно црни од угљане прашине. Само то за нас овога пута није имало никаквог значаја пошто је на изласку из подрума стајао Сашин отац.

После овог догађаја потпуно смо напустили склоништа на Ташмајдану. Тек много доцније, после напада Немачке на Совјетски Савез, Марко ми је дао задатак да обезбедим још тројицу поузданих активиста и повезао нас са двојицом другова. Ти другови су имали задатак да дигну у ваздух склоништа на Ташмајдану, а нас четворица да им вршимо обезбеђење док они изврше припреме.

Експлозија на Ташмајдану изненадила је и Немце и домаће издајнике. У непосредној близини склоништа, иза зграде Ватрогасне команде, налазило се велико складиште бензинских буради и моторног уља.

Када су склоништа експлодирала, налазио сам се већ на садашњем Булевару

револуције. Било је нешто после шест часова по подне. Земља се затрела и снажан притисак ваздуха поразбијао је прозоре на околним зградама. Небо се затамнило од дима и прашине, а запаљена бензинска бурад летела су у висину највишег торња Маркове цркве. Људи су уплашено почели да беже са улица. На моје велико изненађење и немачки војници бежали су и утрчавали у прве капије. Нису више изгледали ни мало страшни.

*

Непосредно пред напад Немачке на Совјетски Савез, Ахимовићева комесарска влада одредила је да се полагање матурских испита у средњим школама обави крајем јуна и почетком јула месеца.

Директива Партије била је да сви матуранти, активисти, треба и морају да положе матуру. Марко нам је ту директиву врло драстично пренео. Запретио нам је да ће сви активисти који не положе испит бити искључени из организације СКОЈ-а.

Требало је извршавати свакодневне задатке и спремати испите. Некако истовремено дошао је и позив Комунистичке партије народима Југославије на устанак. То је и пред нашу организацију постављало нове одговорније задатке. Тада сам свакодневно имао десетак и више контролних састанака у различито време и у разним крајевима града, поред три до четири свакодневна састанка разних актива, језгра, или нашег руководства. Где да се нађе још време за учење?

У Средњотехничкој школи испити су заказани раније него у осталим средњим школама. И тада се десило нешто нечувено. Првог дана полагања, агенти Специјалне полиције упали су на испит у Средњотехничку школу и ухапсили нашег друга Богдана Велашевића. Нешто касније он је стрељан у првој групи на Бањици.

Пред све истакнутије активисте после овог случаја поставила се дилема да ли да изабу на полагање испита или не?

Ако полиција настави са хапшењима? Знало се ко су истакнути комунисти у свакој школи. Ако то нису знали наставници, било је Љотићеваца, па чак и полицијских агената међу самим ученицима, који су имена могли да доставе полицији. Ја сам се лично искрено надао да ће ме организација ослободити обавезе полагања испита, јер је у мојој VIII мушкој гимназији био такође на матури познати полицијски агент Бијелић, са којим сам пред 27. март имао у самој школи физички сукоб.

Неизвесност је била краткотрајна. Одлука Партије била је једино исправна: сви морају изаћи на полагање испита. Неодолазак би био исто што и признање полицији о чланству у организацији. У школама где је постојала опасност хапшења наших активиста, организоване су специјалне страже. Држали су их активисти из нижих разреда са задатком да на време обавесте другове, који су на испиту, о евентуалном доласку полиције.

Заденуо сам за појас свој „парабелум“ и до граа закопчао винђаку од беле балон свиле и тако се појавио на испиту. Било је необично топло. И док су се моји другови презнојавали у раскопчаним кошуљама, ја сам се презнојавао двоструко: због тога што нисам смео да скинем винђаку, а још више што се уопште нисам спремао за испите. Можда сам имао среће, јер када су се испити завршили, није морало да се постави питање мога чланства у организацији.

*

Једног раног поподнева имали смо заказан састанак централног руководства у некој малој кућици у подножју опсерваторије на Звездари. По свим правилима конспирације долазили смо појединачно, у размацима од пет до десет минута. Домаћин није био код куће. Нас је тада било око десетак у руководству, тако да наше окупљање изгледа није остало незапажено.

У то време већ је била на снази забрана свих врста скупова од преко

пет особа. Исто тако преко штампе и путем прогласа већ су биле објављене уцене за хватање и потказивање комуниста полицији.

Само што је почео наш састанак, угледали смо пред прозором једног жандара. Одмах затим он је закуцао на врата. Отворио их је и, изгледа, изненађен нашом бројношћу, устукнуо. И ми смо занемели од изненађења. На његово питање шта ту радимо, имали смо унапред спремањен, не много убедљив одговор како смо били на излету и свратили овде да се одморимо. Незгода је била у томе што домаћин није био међу нама. Чак нико није знао његово тачно презиме.

Жандар се за тренутак повукао...

Међу нама настало је узбуђено саштавање и договарање. Шта да предузмемо? Да ли нас је неко пријавио полицији, или су жандари наишли случајно? Нисмо знали да ли је жандар сам или их има више.

Марко је предложио да се разбежимо на све стране јер ће се тако барем неко спасти. Никако нисмо смели допустити да овако глупо падне централни актив. Јоца Марјановић ми је пружио свој штап и рекао да ударим жандара чим се појави...

На вратима се изненада појавише двојица. Остали смо за тренутак непомични на својим местима. Жандари су затражили наше легитимације. Почели смо да вадимо своје жуте бачке књижице, још неодлучни шта да предузмемо. Убрзо нам је постало јасно да их нема више од двојице. Ни њима није било лако. Вероватно су се бојали да их не нападнемо, јер се нису одмицали од врата. Задовољили су се тиме да нам покупе легитимације и пријаве од стана. Рекли су нам да дођемо по исправе у VI квартал и изашли на улицу.

Ми смо се брзо договорили да одржимо контролни састанак кроз један сат на Котеж-Неимару и брзо напустили стан, растуривши се у разним правцима.

За нас је ово био озбиљан ударац. То је значило да комплетно руководство треба да пређе у илегалност. Није било сумње да ће полиција предузети све мере за наше хапшење.

Док смо се разилазили, Слоби Томићу и мени пришао је Јоца Марјановић и предложио нам да путем нападнемо жандаре и отнемо им легитимације. Међутим, Слоба се са тим није сложио. Он је већ раније инсистирао да оде у партизане и сада је као сигурно рачунао да ће у овој ситуацији најзад да му се испуни жеља. Оставио ме је самог и скренуо првом улицом.

Стигао сам жандаре који су журнили према кварту. Један од њих држао је у руци прегршт наших бачких књижица. Видео сам како покушава да их стави у цепове, али те књижице су биле прилично велике. Задовољно се да их чврсто држи у руци. Обојница су били врло задовољни, вероватно рачунајући на висину награде која ће им припасти.

Кад сам им пришао, још нисам имао одређен план шта да предузмем. Никако нисам могао да их отворено нападнем. Они нису хтели да разговарају са мном и прво су покушали да ме отерају. Остао сам упоран. Почео сам да их молим, преклињем и кукумавчим да ми врате моју легитимацију. Правили су вицевице на мој рачун и позвали ме да одем с њима до кварта да би ми тамо одмах вратили књижицу. Остао сам упоран у свом мољакању, док сам цело време покушавао да некако згодно приђем легитимацијама.

Најзад, на моје упорно наваљивање, пристао је да застану и извоје само моју легитимацију. Жандар је почео да прегледа књижице и тражи моју слику. Рекао сам им неко измишљено име, како ме касније не би могли да пронађу и показао им произвољно прстом на једну легитимацију у средини. Жандар је насео на трик и попустио притисак да би је извукао. Чекао сам само тај тренутак. Муњевито сам обема рукама шчепао све легитимације и снажним трзајем ишчупао му их из руке.

Док су се они снашли био сам већ далеко одмакао. Кад сам се први пут окренуо, угледао сам их како вичу, дупвају у пиштаљке и трче за мном. Да ли су пуцали не сећам се. Трчао сам из све снаге са драгоценим пленом у рукама...

У одређено време, на велику Слобину жалост, појавио сам се на контролном састанку, радосно машући спасеним легитимацијама. Биле су све на броју.

*

Позив на устанак који је Комунистичка партија упутила народима Југославије, ставио је нашу организацију пред нове задатке. Мобилисали смо све наше снаге да свакодневним ситним и крупним акцијама узнемиравамо окупатора и домаће издајнике. Београдска средњошколска организација бројала је тада више од стотину актива који су се редовно састајали, радили на свом идеолошком уздизању и извршавали постављене задатке. Ти млади комунисти представљали су озбиљну ударну снагу, која је у условима борбе у граду, задавала знатне моралне и материјалне ударце непријатељу.

Исписивање парола, уништавање непријатељских пропагандних плаката, сечење телефонских каблова, електричних водова и бандера, бушење аутомобилских гума, паљење непријатељских возила и складништа, оружане акције против окупатора и домаћих издајника — све је то постало саставни део свакодневног рада наше организације. Сећам се да је тада било постављено да сваки омладинац мора најмање једном недељно да изврши неку акцију. У таквим акцијама су се проверавали наши симпатизери и они најодважнији били су примани у чланство наше организације.

За најједноставнију акцију сматрало се тада исписивање парола. Сваки омладинац активиста носио је тих дана у целу креду или комадић угља и у свакој згодној прилици, по зидовима, тротоарима, преко немачких плаката, начале су наше пароле. Дешавало се често да на неком месту остане само половина парола, јер је омладинац или омладинка, који је исписивао морао да побегне. Али исто тако врло често је та паролa убрзо дописивана до краја другим рукописом или другом бојом креде.

После првих искустава организовали смо већ исписивање парола молерским четкама, па чак и масном бојом. По двојица или тројица одважнијих активиста излазили су често и ноћу, за време полицијског часа, и на унапред предвиђеним местима исписивали пароле често словима метарске величине.

Онда смо дошли на идеју да на неки начин штампамо мале листиће са паролама које би могли лепити свуда и на сваком месту: по главним улицама, по бандерама, излазима, преко немачких плаката, па чак и на стаклима немачких возила. Пошто нисмо имали других могућности, решили смо да од линолеума направимо клише и да га умножавамо помоћу јастучета за штампбиље.

Спремао сам се за упис на Академију ликовних уметности и познавао мало технику рада у линорезу. Од Марка сам добио задатак да за прво време израдим две пароле величине четвртине листа канцеларијске хартије. Прва је била „Смрт фашизму — слобода народу“ уз коју је требало да дође цртеж стегнуте песнице, а друга „Србија се умирит не може“ са цртежом кукастог крста у пламену.

Набавили смо прибор за линорез и ја сам се бацио на посао. Био је то мој први линорез па је посао споро напредовао, поготову што сам за тај рад имао времена само ноћу. За израду оба линореза требало ми је више од две недеље. У међувремену спровели смо акцију прикупљања папира. Марко се тада преселио у мој стан и док сам ја резао линолеум, он је секао и спремао хартију. Најзад, када је све било готово, прикуцали смо само линолеум на дрвено постоље за штампбиље и направили прве отиске.

Наше разочарење било је огромно. Никако нисмо могли да добијемо јасан, равномерно обојен отисак. Морали смо да скинемо ручку за држање да би притиском длана по свим деловима површине линолеума донекле изједначили боју на отиснутом цртежу. За прву акцију лепљења ових парола намеравали смо да „одштампамо“ десетак хиљада, али се показало да на овај начин то иде врло споро и да за један сат можемо да израдим највише педесетак оти-

Плакат растуран у окупираном Београду. Линорез В. Нановића
Affichette diffusée dans Belgrade occupé. Linotype V. Nanović

сака. Нарочито је ишло тешко са паролом „Србија се умирит не може“, уз коју сам направио прилично компликован цртеж, који је било скоро немогуће равномерно отиснути. Искрсао је још један проблем који нисмо предвидели. То је било сушење листића. Нисмо их смели стављати један преко другог, јер су се ионако неравномерне копије мрљале и боја се размазивала. Све нам је то успоравало рад.

Приближавао се заказани дан лепљења наших паролa, а нас двојица нисмо успели да умножимо више од хиљаду листића. Зато смо последње ноћи пред акцију морали да позовемо у помоћ другарице Рушку Васићић и Емилију Јакшић-Цицу. Марко и ја смо свом снагом притискивали дашчице с линолеумом, а оне су нам слагале хартију, разастирале одштампане примерке да се

суше, слагале их и бројале. На овај начин посао је брже напредовао. Али и поред тога што смо на том послу провели целу ноћ, једва смо успели да направимо нешто више од две хиљаде отисака.

Онако исцрпени и уморни кренули смо у рано јутро да поделимо одштампане паролe осталим члановима нашег руководства и члановима гимназијских „језгра“, која смо држали на вези. Они су их даље делили својим активима и осталим симпатизерима који су учествовали у акцији.

Цела наша организација била је тог јутра на улицама града. Сви учесници акције носили су са собом флашицу лепка и очекивали почетак акције. Свака школа имала је свој градски рејон, а сваки омладинац одређену улицу за лепљење плаката.

Тада смо већ избегавали да се крећемо главним улицама, које су биле пуне агената и непријатеља, али тога дана сам прошао од Славије до Калемегдана. Није било много наших паролa, па ипак су оставиле неки ефекат. Грађани су застајали да их боље погледају, неки су их посматрали само у пролазу, а жандарми и агенти су их цепаили и стругали са зидова.

Доцније није било више масовних лепшења из једноставног разлога што технички нисмо стигли да умножимо потребне количине. Не знам да ли је тада било могуће решити тај проблем штампањем у некој нашој штампарији, али Марко и ја смо наставили по старом. Кад год смо имали мало времена умножавали смо нове отиске и делили их активистима.

*

Много масовнија и по свом одјеку значајнија акција, у којој је учествовала целокупна београдска организација СКОЈ-а, било је паљење окупацијских новина и остале штампе.

Акција је извршена истовремено у целом Београду, рано ујутру када су улице биле најживље и пуне радника и службеника који одлазе на посао. Обично су ишле групе од три омладинца. Први, најснажнији и најокретнији имао је задатак да истргне продавцу новине из руку и да га спречи у евентуалном покушају да спасе своје примерке. Други је носио кантицу или флашу с бензином којим је поливао расуте новине. Трећи је имао спремљене шибице и палио бензин. Другарице су

Плакат растуран у окупираном Београду. Линорез В. Нановића
Affichette diffusée dans Belgrade occupé. Linotypic V. Nanović

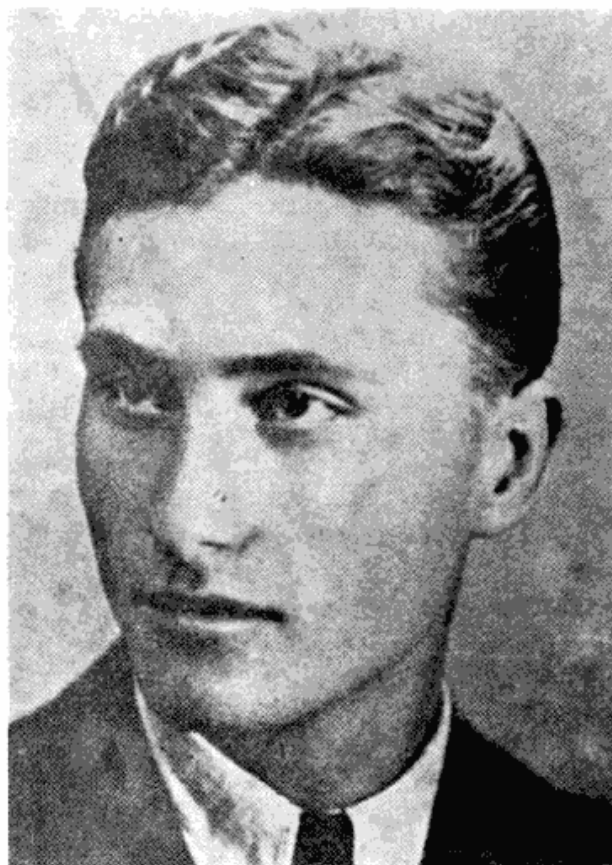
добиле лакши задатак. Оне су палиле окупаторске плакате и новине пред киосцима, где је продавцима било теже да их спрече у акцији. Свака група имала је унапред одређеног продавца новина или киоск.

У нашој организацији имали смо двојицу другова који су продавали новине. Били су то ученици VIII мушке гимназије Нешић и Јовић. Захваљујући њима и њиховој агитацији међу колпортерима, многи су својим пасивним држањем потпомагали успешно спровођење акције. Један мањи број продаваца активно се супротставио нашој акцији. На неким местима су омладинци са њима морали да се туку док су новине гореле.

Било је неспоразума. Када сам са својом групом, у којој су били Шоко-рац и Лазаревић, прилазио продавцу код Палилаулске пијаце, приметили смо неку непознату омладинску групу како баш на том месту пали новине. Угледали смо недалеко другог продавца и кренули према њему, али нас је и ту предухитрила друга група. У целом том крају, док смо се ми снашли, већ су на све стране гореле новине. Морали смо да се задовољимо паљењем паноа за плакате на једној тараби у улици Станоја Главаша. Када смо доцније прошли да проверимо да ли је пано изгорео, утврдили смо да је заједно с њим изгорела и цела тараба. Несрећни власници још су износили кофе с водом и гасили даске захваћене пламеном. Ипак смо били незадовољни — то је била акција намењена другарицама.

*

На простору око данашње зграде Београдског драмског позоришта на Црвеном крсту, била је тада пространа пољана, обрасла кржљавом травом и коровом. Активисти VI мушке гимназије изабрали су то место за своје састајалиште. Увек се ту налазила и нека лопта, коју су шутирали наизглед беспослени младићи. Чак је било увек и довољно ситног новца да би се на брзину организовала игра „крајцарице“ у случају појаве полицијског аутомобила или

Миливоје Сучић Суља
Milivoje Sučić Sulja

немачке патроле. Омладинци који се коцкају, свађају и по цео дан шутирају лопту, нису били сумњиви. Агенти Специјалне полиције и гестаповци сматрали су да се такви не баве политиком и остављали су нас на миру. Нису могли да примете да се ту преко целог дана смењују групе младића, а још мање су могли да претпоставе да се ту, у корову, налази импровизовано склониште, у коме се увек могло наћи привремено склоњеног пропагандног материјала наше Партије, по нека флаша с бензином, гвоздених зубаца за бушење аутомобилских гума, лепка, креде и кантица с бојом. Углавном најнужнији реквизити за акцију скојеваца. Постепено су се на овом пољанчету почели окупљати сви средњошколци, активисти из овог краја.

На овом месту први пут смо добили чак гвоздених четворокраких зубаца.

Како год падне на земаљу, један оштар крак увек штрчи у вис. Добили смо их за бушење аутомобилских гума, а нешто слично вероватно су употребљавали још стари Римљани у борби против картагинских слонова. Ту смо први пут примили „запаљиве плочице“. На том месту родиле су се и многе смеле идеје за акцију.

Некако спонтано, омиљена забава на овом месту постало је ударање раменом. Игра се састојала у томе да се неприметно приближиш некоме и изненада га удариш снажним трзајем рамена. Постепено смо се толико увежбаали да је ударени обавезно посртао, а често и губио равнотежу. Дошли смо на идеју да овој нашој игри дамо и практичну примену.

Комунистичка партија, на линији бескомпромисне борбе против окупатора, васпитавала је своје чланове и чланове СКОЈ-а, а преко њих и све радне људе да бране наш национални понос и свуда и на сваком месту пружају отпор окупатору. Тако је у Београду постала савим редовна појава да се пролазници на улицама нису склањали с пута немачким војницима и официрима, који су бахато ишли право на наше грађане. Ми смо решили да нашу игру, како смо је скраћено звали „рамењача“, пренесемо и на уличне сусрете с Немцима. Обично смо улицом ишли право на Немце и у последњем тренутку измицали би се у страну, као да им се склањамо с пута, а онда би уследио трзај раменом и Шваба би се обавезно затетурао. Понекад би помогло промрмљано извињење, али много чешће требало је бежати пред повређеном сујетом „освајача Европе“. Ненадмашан у ударању раменом био је мали Боса, свршени ученик V разреда IX мушке гимназије иначе снажан и чврст младић. Ретко који Немац би остао на ногама после судара с њим. Али исто тако ретки су били случајеви када оборени војници нису пуцали за Босом.

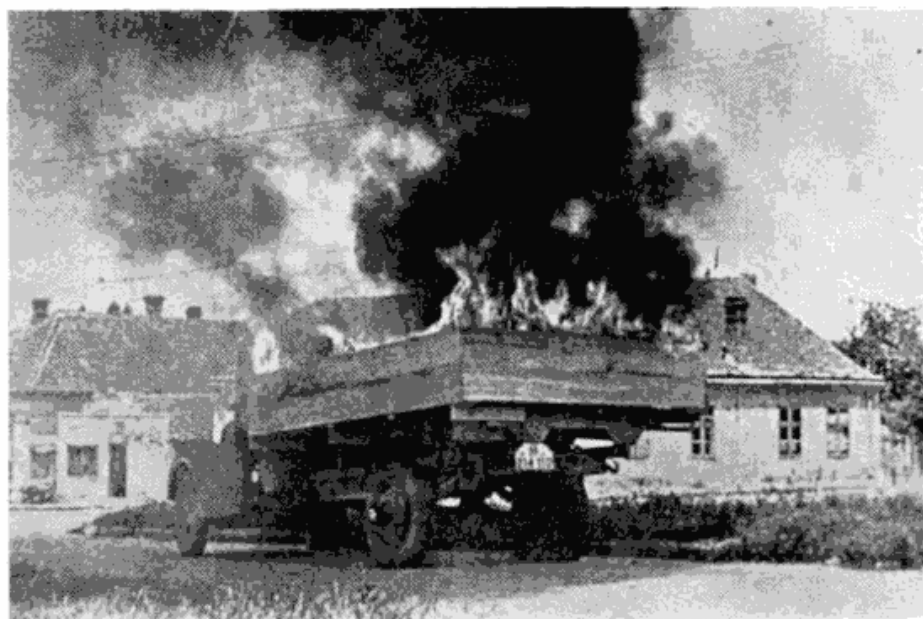
Немачка команда била је принуђена да путем афиша и *Новог времена* захтева од грађана Београда да се обавезно уклањају с пута припадницима Вермахта, уз претњу најстрожијим казнама.

Када смо први пут разделили зупце за гуме, решили смо да прво заспемо раскрсницу код „Дондона“. Нас шесторица: Зоран Жујовић, Аца Зечевић Зека, Миливоје Сучић Суља, Гарзичић, Оцокољић и ја напунили смо цепове и неприметно посејали зупце по раскрсници. Били смо врло изненађени кад су нека возила прошла без дефекта. Прво се зауставио један камион, а одмах за њим и један патролни „мерцедес“. Прошавши су клинове у гумама и неколико сличних на асфалту раскрснице. Задржали су десетак пролазника и грубо их натерали да очисте коловоз. Убрзо су остала возила наставила несметано да пролазе.

Нисмо били задовољни ефикасношћу наших клинова. Закључили смо да ће ефекат бити пунији ако их директно поставимо под гуме паркираних возила. Неко време је такав начин био врло успешан, али су убрзо и немачки шофери стекли искуство, па су пре кретања возила увек прегледали гуме, посклањали зупце и несметано возили даље. Најзад смо се ограничили да клинове разбацујемо на прилазним друмовима Београду, где их је у прабини било тешко откривати. Ту су ове акције имале највише успеха.

Некако истовремено добили смо и запаљиве плочице. Биле су то четвртасте таблице боје графита са страницама 4×5 cm. Када смо их први пут добили у руке, речено нам је да један крај треба запалити шибицом пре употребе. Нагађали смо да оне вероватно развијају високу температуру и спремали смо се да их одмах ту на пољанчету испробамо. Тада смо угледали да у правцу школе „Војислава Илића“ креће колона немачких коморцијских кола са сеном, која су вукла добро ухрањене мазге. Поред кола безбрижно су ишли пратиоци „трехепозивци“ и ћаскали. Од њих десетак, само је онај на првим колима био наоружан.

Решили смо да на лицу места извршимо акцију и да истовремено испробамо запаљиве плочице. Нисмо имали само довољан број кутија шибица, па смо морали да сачекамо да их донесу они који су ту најближе становали.

Запаљени немачки
камјон у лето 1941.

Un camion allemand
en flammes, été 1941

Морали смо да трчимо за комором јер је она дотле прилично одмакла. Очекивали смо да ће плочице одмах букнути јаким пламеном, а догодило се супротно. Њихови врхови су се једва ужарили. Ипак нисмо смели да чекамо и по договору побацали смо их на кола. Очекивали смо да ће сено одмах захватити пламен, али на наше поновно изненађење то се није догодило. Колона је и даље одмицала, док смо ми разочарано гледали за њом. Неко је предложио да акцију ипак извршимо паљењем сена помоћу хартије. Незгода је била што нико није имао ни парченце папира.

У том тренутку пламен је захватио једна кола у средини колоне. Затим друга, па трећа. Немци су се растрчали. Уплашене животиње почеле су да се отимају. Полетеле су вукући за собом кола која су се претворила у запаљене буктиње. И ми смо се разбежали. Доцније смо чули да су сва кола изгорела и да је неколико животиња угинуло.

Много касније утврдили смо да „запаљиве плочице“ горе без пламена и да им је предност што се могу запалити неколико минута пре бацања на објект.

*

Ретке су тада биле београдске улице кроз које нису пролазили водови војних

каблова. Немци су све своје важније пунктове и објекте повезали интерним телефонским везама и скоро сви дрвореди били су начичкани телефонским кабловима. Нарочито је тих линија било многе око Народне скупштине и око калемегданске тврђаве. У тим секторима пролазило је паралелно и до десетак линија.

Ти каблови постали су мета наших свакодневних акција. Постављени привремено, висили су на дохват руке. Није било лако прекинути их голим рукама. За то је требало доста снаге и вештине. Искуство нам је убрзо показало да су за сечење каблова зачудо много ефикасније домаће велике маказе од електричарских кљешта. Ваљда зато што је нашим другарицама било много лакше да те гломазне маказе носе у својим ташнама, сечење каблова сматрало се у неку руку женском акцијом.

Једног дана су Аца Зека и Зоран Жујовић посекали све каблове око Народне скупштине. Нису се задовољили само тиме да пресеку све каблове на свим линијама, већ су сваку линију прекидали на кратким размацима. Повукли су се тек када су Немци послали патроле за обезбеђење каблова.

Подстакнути овим примером, кренули смо једнога дана Цуца Јакшић и ја

на Калемегдан. Кренули смо око калемегданске тврђаве загрљени, изигравајући заљубљени пар и на сваком згодном месту почели да сечемо каблове. Нисмо се много изненадили када смо на истом послу затекли Миливоја Сучића Суљу из IX мушке и са њим једну другарицу (мислим да је то била другарица Луковић-Лукац). Договорили смо се да кренемо у супротним правцима. Немилице смо секли каблове, сакривали читаве десетине метара у жбуње и бацали низ падине. Састали смо се поново негде испод цркве Ружице. Кренули смо на траг поред Војног музеја, али су ту Немци већ легитимисали и претресали шетаче. Морали смо брзо да се спустимо према пристаништу, а маказе смо за сваки случај сакрили у једном рову. Нико нас у овом правцу није зауставио...

Електричне бандере представљале су другу мету наших акција. Та врста акције није била некако званично форсирана од стране руководства, али је остављена појединцима по слободном избору. Сећам се само две такве акције (можда их је било више) и обе су биле прилично безуспешне.

Јован Гајгер Јоца, члан језгра IX мушке гимназије, са још једним својим другом, опремљен тестером кренуо је на смедеревски друм. Ту су успели да претестере једну бандеру, али неискусни као дрвосече, са великим напором престругали су је хоризонтално, тако да нису успели да је оборе. Врх бандере, повезан многобројним жицама и тежи на дрвета држали су стуб усправно. Поучени искуством одлучили су да следећи стуб секу по дијагонали.

Толико су били занети послом да нису приметили приближавање двојице жандарма и неколико пандура из општине Мокри Луг. Кад су почели да беже било је већ касно. Ухваћени су и одведени у општинску зграду. Путем су се договорили да прву прилику искористе за бекство, али им се та прилика пружила тек приликом саслушавања у општинској згради. Саслушавао их је председник или секретар општине и у једном тренутку остали су сами. Жандари су за тренутак изашли из канце-

ларије, а прозор приземне зграде био је отворен. Јоца је први искочио, а за њим његов друг. Настала је узбуна и потеря за бегунцима. Јоца је ухваћен, док је његов друг успео да побегне.

На саслушању у Специјалној полицији Јоца се јуначки држао. После кратког времена стрељан је у логору на Бањици.

Другу акцију организовали су активисти V мушке гимназије. Њих петорица: Мома Стефановић, Брана Крстић, Брана Ташић (имена преостале двојице се не сећам), решили су да посеку бандере код „Хајдпарка“ на Топчидерском брду. Направили су план да цео тај крај у коме су становали немачки команданти, оставе без светла, али ни они нису успели да га успешно реализују. Успели су да пресеку и оборе три бандере, али нису предвидели да њихова тежина није довољна да покида мноштво жица којима су биле везане. Приликом покушаја да пресеку жице почела је да их хвата струја. Онда су дохватили дрвене мотке и почели да разбијају порцеланске чашнице.

Док су они били заузети тим послом, почели су да их опкољавају немачки војници. У последњем тренутку, друг кога су поставили на обезбеђење, приметио је приближавање Немаца и обавестио остале. Срећно су успели да се извuku, јер су војници осули на њих паљбу са свих страна. Том приликом је Брана Ташић био лакше рањен у ногу.

*

Сећам се да смо у почетку свих акција које смо организовали добијали много извештаја о паљењу немачких аутомобила, камиона и мотоцикла. На једном састанку Марко је оправдано изразио сумњу у веродостојност тих извештаја и захтевао од нас да увек проверимо резултате сваке такве акције. Убрзо се показало да су сумње неосноване. Омладинци су занста предузимали бројне акције, али су резултати били минимални.

Нисмо имали искуства и нисмо знали како се ефикасно може упалити моторно возило. Наши омладинци би обично из флаше или канте посипали

НАРЕДБА ВОЈНОГ ЗАПОВЕДНИКА У СРБИЈИ ПОВОДОМ ПОНУШАЈА САБОТАЖЕ ОД СТРАНЕ КОМУНИСТА У БЕОГРАДУ

Београд, 18 јула (ДНБ)
Војни Заповедник у Србији
упутио је Комесару Мини-
старства унутрашњих послова
г. Милану Анђимићу следе-
ће писмо:

«Комунистички елементи,
као што сте у свом говору
на раду у недељу, 13-VII-
1941, српском народу на-
гласили, дали су се на по-
сао да земљу гурну у нову
беду. Сазнање да је Вођа
Великонемачког Рајха на-
редно коначну ликвидаци-
ју комунистичке светске ре-
волуције, било је повод ко-
мунистичкој мангунарији
за крајња очајничка дела.
Тako су проципних ноћи ви-
ше пута пресечени каблови
у Београду.

«Због оваквих и сличних
дела саботаже, у последње
време већ је у више махова
стрљан један део смутљи-
ваца који су по добијеном

налогу изазивали нереде.
Исте мере одмазде биће
спроведене у још већем о-
биму, у случају ако се дела
саботаже понове.

«До сад сам се могао у-
верити да је велика већина
српског становништва у
градовима и на селу ло-
јална.

«Сада пружам београд-
ском становништву прили-
ку да покаже своју соли-
дарност у борби против ру-
шница јавног поретка и
безбедности у свету, и на-
ређујем да само становни-
штво прими на себе чување
разних улица. Спровођење
ове мере извршиће Управ-
ник града, у сагласности са
немачким Феликомандан-
том у Београду.

ФОН ШРЕДЕР, с р.
генерал противавионске
артиљерије.

Наредба војног за-
поведника у Србији
поводом саботажа у
Београду (*Ново вре-*
ме од 19. јула 1941)

L'ordre du comman-
dant militaire de la
Serbie concernant
les sabotages à Bel-
grade (*Novo Vreme*
du 19 juillet 1941)

бензин по металној хауби мотора или дрвеној шасији камиона. У већини случајева запаљени бензин би букнуо пламеном за тренутак, али се често гасио сам од себе, не причинивши веће штете возилу. Само у оним случајевима када би пламен захватио бензинске водове мотора, возило би потпуно изгорело.

После ових акција немачки шофери и војници постали су опрезнији.

Врло успешну акцију, која нам је уједно пружила и драгоцену искуство, извршила је другарица Луковић-Лукац из I женске гимназије. Она је у Златиборској улици отворила врата камиона и почела из флаше да полива седиште

у кабини. Нека жена је са свог прозора почела да виче и зове Немце. Лукац је била толико присебна да флашу баци на под кабине и кресне шибицу. Чим је потрчала улицом, одјекнула је експлозија. Камион је букнуо снажним пламеном и потпуно изгорео.

После овога случаја било нам је јасно да је једини ефикасан начин упалити бензин у самом резервоару возила, или запаљену бензинску боцу бацити у близину мотора.

Приликом покушаја да запале резервоар једног камиона у Господар Јовановој улици, Немци су изненадили другарице Наду Анастасијевић и Зорицу Божовић, свршене ученице V разреда II женске гимназије. Зорицу су ухватили, док је Нада успела да побегне, али је убрзо после тога и она ухапшена. Обе су стрељане на Бањици.

Са Нешићем Нешом и Властом Томовићем из VIII мушке, запалио сам један камион код Караборбеговог парка. Власта је ишао напред и имао задатак да испита можемо ли нас двојица слободно прићи камиону. Било је то осигурање од евентуалне немачке заседе. На његов знак, Неша је отворио врата кабине и убацио отпушену бензинску флашу. Мој задатак је био да „запаљиву плочицу“ бацим у барицу бензина која исцури из грића. Приликом експлозије флаше запалио ми се рукав капута. Са тако упаљеним рукавом бежао сам преко Котеж-неимара. Бензинска флаша била је прилично опасна.

На пољанчету код Црвеног крста дуго смо размишљали док нисмо дошли на идеју да од дечијих „дуфт-балона“ направимо бензинску бомбу. Балон смо ставили у папирну кесу и у њега насули литар бензина. У отвор смо увукли један крај згужване филмске траке и онда га добро везали концем. Филмска трака требало је да одигра улогу фитиља преко кога би се упалио бензин у балону. Док смо све то обавили и припремали се да извршимо први експеримент, балон је процурио јер је бензин прогризао гуму.

Нисмо били обесхрабрани. Поновили смо експеримент са паром гумених рукавица, које смо добили као прилог

међу санитарским материјалом. Рукавица је издржала читав сат, таман довољно да се изврши акција.

У следећу акцију пошао сам са Петковићем Кепом и Душком Јовановићем (који је касније постао агент Специјалне полиције), активистима из VI мушке гимназије. Њих двојица били су редовни посетиоци пољанчета, али се баш нису истицали учествовањем у акцијама. За сваки случај дуплирали смо рукавице и насули скоро два литра бензина. Нашли смо један камион у Војвођанској улици. Неопажени, убацили смо нашу „бензинску бомбу“ у кабину. Она је одлично и ефикасно функционисала. Бензин се без шума запалио. Док смо замицали за први угао, угледали смо велики пламен како лиже из кабине. Доцније смо утврдили да је и овај камион потпуно изгорео.

Нисам више учествовао у сличним акцијама, али знам да су наши активисти на сличан начин запалили још неколико возила.

*

Крајем јуна добио сам у нашем Централном активу задужење за „акцију“. Пред осталим члановима на састанку нисам добио никакве специјалне задатке, али сам после састанка имао дуг разговор са Марком. Трбало је формирати ударну групу, која би извршавала задатке војног карактера и помагала у извршењу значајнијих акција појединих гимназијских актива. Трбало је да непосредно руководи том групом. Зато ме је Марко консултовао приликом њеног састава. По његовим речима групу би сачињавали неустрашиви омладинци, безгранично одани Партији, дисциплиновани, сналажљиви, окретни итд. Набројао ми је низ таквих квалитета да сам се једног тренутка запитао зашто су мене одредили за руководиоца те групе...

Најзад смо одлучили да групу сачињавају: Слободан Томић, члан нашег централног руководства, Момчило Митровић Моча, из II, Мома Стефановић из V и Босић Боса из IX мушке гимназије. По Слобином и Момином одласку

у партизане, групу су попунили Гарзи-чић Гарза из VI и Андрић, који се уписао у VI мушку гимназију. Сви они били су ослобођени осталих задужења. Расподелили смо оружје којим смо располагали, а Марко нам је донео један нов „валтер“ калибра 7,65 mm и две дефанзивне бомбе. Са оним што смо сами прикупили, свако је добио по револвер и бомбу.

Прва акција ове групе било је неко обезбеђење на Топчидерском брду. На путу који од „Звезде“ води према фудбалском игралишту, чланови групе требало је да стражаре са оружјем и у случају пуцњава или знакова неке борбе у том крају, прикрију се и пуцају на жандарме и Немце који би туђа прошли. Не знам да ли је то било стварно обезбеђење или само проверавање групе. Имао сам задатак да, такође наоружан, и пре и после подне обиђем другове и да се после сваког обиласка нађем са Марком и обавестим га о ситуацији на терену и држању чланова групе.

Сећам се још једног „обезбеђења“. Овога пута учествовао сам и ја. Добили смо задатак да се у Улици кнеза Павла шетамо поред зида Ботаничке баште. Нисмо опет знали о чему се ради. Речено нам је само толико да нам је задатак да пуцамо на жандарме и Немце, уколико дође до неке узбуне у том крају. Знали смо само још толико да ће нам „један друг“ дати знак кад треба да се повучемо.

Стајали смо на својим местима. Ништа се није догодило, или ми никакву узбуну нисмо приметили. Онда је изненада мени и Мочи пришао журним кораком неки висок младић у мантилу, с рукама у џеповима и кратко нам наредио: растурајте се!

Тек сутрадан смо из новина сазнали да је из болнице у Видинској улици организовано бекство једног затвореника Специјалне полиције и да је том приликом погинуо један жандарм. Тада нисмо знали да се радило о спасавању друга Александра Ранковића.

Почетком јула добили смо задатак да у некој улици, коју сами изаберемо, убијемо неког немачког официра, по могућству есесовца.

Као најпогоднију изабрали смо Синбелићеву улицу. Она је повезивала Студентски дом, у коме се налазила нека немачка команда, са Каленићевом пијацицом, око које се налазило још неколико немачких установа. Направили смо детаљан план. Требало је да пуцамо Слоба и ја, а остали да нам врше обезбеђење. Цело после подне провели смо на улици, али тога дана задатак нисмо извршили. Стално нам је нешто сметало: или официр није био есесовац, или би се у одлучном тренутку појавио неки ауто, а када би наишао есесовац, иза њега би се нашао група немачких војника, или би се појавила патрола. Било је пуно оправдања за нашу неодлучност.

Нисам очекивао да ће Марка толико да револтира саопштење о неизвршењу задатка.

Сутрадан пре подне наша група састала се на Црвеном крсту. Пренео сам друговима разговор са Марком и отворено признао да јуче нисам пуцао из страха. Свима је некако лакнуло, откравили смо се и нашироко препричавали какву је ко трему осећао. Моча и Ђоса дотле никад нису пуцали из правог револвера. Договорили смо се да чим Слоба и ја припуцамо, ради испробавања оружја и сви остали почну да пуцају у вис. После овог разговора разишли смо се с неким осећањем међусобне сигурности и присности.

У три сата после подне били смо поново на својим местима. Нешто пре четири стајали смо наслоњени на један зид. У сусрет нам је долазио један млад потпоручник есесовац. Сећам га се добро. Имао је црвенкасту косу, носио је наочаре са дебелим црним оквиром, био је висок, витак и леп момак, једва нешто старији од нас. Слоба ме је упитно погледао, на што сам му ја потврдно климнуо главом. Чврсто сам стегао дршку револвера. Есесовац нам се приближавао, прошао поред нас, а ми још нисмо пуцали. Ваљда смо чекали један на другог. Онда сам ја изненада и за самог себе викнуо туђим гласом нешто што је требало да буде позив официру. Он се уплашено тргао и окренуо. Видео сам запрепашћење и страх у његовим очима. Одјекнули су наши први пуцњи,

а Немац је почео некако чудно да се смањује. Учинило ми се да није пао, него се некако разлио по земљи. Улица је одјекивала од револверске паљбе.

Кад сам подигао поглед од есесовца видео сам да још сви стојимо, као приковани за своја места. Пролазници, па чак и Немци, сви су се разбежали у прве капије. Трајало је то само тренутак, па смо и ми потрчали, унапред договореним правцима. Нико није покушао да нас заустави, чак ни Немци. Било је доста зелених униформи по капијама, али нико није пуцао за нама. После ове успешне акције осетили смо самопоуздање, чак можда и превише самопоуздања. Својим очима видели смо наоружане Немце како беже и склањају се после првих пуцњева.

На сличне акције, окупациона команда запретила је преко штампе омаздом и репресалијама. Нисмо више нападали немачке војнике, али смо добили задатак да ликвидирамо полицијске агенте, домаће издајнике и дошнике.

Прва наша следећа акција била је у Војводе Степе улици. Тих дана Ђоса је отишао у партизани, па смо у акцију кренули само нас четворица. Требало је да ликвидирамо неког агента Тошу (презиме му је било Петровић или Марковић). Одређени да пуцају били су Слоба и Моча, а ми смо вршили обезбеђење. Дуго смо га чекали, али се он није појављивао. За двадесетак минута требало је да наступи полицијски час. Мислили смо већ да се разиђемо, кад га угледасмо како долази улицом. Пошли смо му у сусрет и цела акција изведена је овог пута врло једноставно, са свега неколико пуцњева.

Сећам се добро те акције, јер кад сам сутра дан подносио извештај, Марко Никезић ми је саопштио да сам примљен у чланство Партије. Повезао ме је са другарицом, секретаром партијске ћелије којој сам додељен. Била је то ћелија зидарских радника, а први састанак коме сам присуствовао одржан је у једној шупи у Белимарковићевој улици на Пашином брду.

После неколико дана састали смо се у стану Јоце Марјановића на Сењаку.

Поред Јоце састанку смо присуствовали Марко, Бора Дреновац и ја. Марко нам је тада саопштио да ћемо о свим важнијим проблемима и питањима акција дискутовати и решавати у овом саставу. Ни једном речи није нам објаснио зашто је то тако, али сам ја закључио да смо сви као чланови Партије, вероватно представљали неку врсту партијског језгра у руководству средњошколске организације СКОЈ-а. У овом саставу одржали смо само још један састанак. Убрзо после тога извршена је реорганизација. Марко и Јоца отишли су на нове дужности у унутрашњост Србије. Мени је саопштено да сам одређен за оmlадинског руководиоца у неком партизанском одреду. Требало је да сачекам неколико дана на везу. Бора Дреновац је заменио Марка на положају секретара организације.

*

У првим данима окупације и јачања наше организације све је изгледало лако и безбрижно, сви задаци, све акције извршавале су се некако лако и неосетно, са мање или више узбуђења, али та узбуђења била су више површинска, скоро романтична. Некако неосетно увлачио се у наше свакодневно извршавање задатака неки страни притисак, све већи отпор. Постајало је све теже радити и све теже се окупљати. Осећао се све јачи и тежи притисак окупације и Специјалне полиције.

Из наше организације ухапшен је Богдан Велашевић, ухапшен је Јоца Гајгер, затим Зорица Божовић, па Нада Анастасијевић... Сви су они зверски мучени у Специјалној полицији и стрељани на Бањици. Ми смо знали када су ухапшени, знали смо да ће бити мучени, да ће од њих тражити да издају своје другове, знали смо да ће их стрељати, али ни једног тренутка нисмо помислили да ће непријатељу издати нашу организацију, нисмо посумњали да ће издати своје другове. Нисмо се склањали из својих станова и ништа се није изменило у раду и функционисању наше организације.

Зорница Божовић,
стрељана на Бањици
3.IX 1941,
Нада Борђевић
стрељана на Бањи-
ци 14. V 1943. и
Предраг Борђевић,
убијен у Специјал-
ној полицији 1941.

Zorica Božović, fu-
sillée à Banjica le 3
septembre 1941;
Nada Đorđević, fusil-
lée à Banjica le 14
mai 1943 et Predrag
Đorđević, tué à la
Police spéciale en
1941

Како су почеле провале и хапшења, како је и у нашим редовима завладала несигурност, ни данас ми није јасно.

Сви смо желели да одемо у партизанске јединице, али нам је пренета директива да ће моћи да оду само најбољи омладинци и они којима прети опасност хапшења у Београду. До јесени је отишло врло мало омладинаца: Слободан Томић, Мома Стефановић, Аца Зечевић, Госић, Зоран Жујовић...

Марко Никезић је извесно време ноћивао у моме стану на Чубури. Једнога дана средином августа рекао ми је да више не долазим кући јер ће ме тражити полиција. И заиста после два дана извршена је „блокада“ мога краја. Приликом претреса стана, агенти су се распитивали за мене. Било је то озбиљно

упозорење, али у то време полиција је у заједници са Немцима, вршила редовне блокаде и претресе појединих делова града. Агенти су се можда и случајно распитивали за мене, јер је моје име било на списку станара, а нисам се налазио код куће? За сваки случај нисам долазио кући, очекујући да ће ме полиција поново тражити.

Наш друг Неша из VIII мушке, имао је тада неку везу, преко једног рођака који је радио у полицији, од кога је добијао бланко личне карте и стамбене пријаве. Било је довољно предати Неши само фотографије другова, а он је доносио празну личну карту са залепљеном сликом, прописно овереном штампалима полиције и отиском прста. На свим овим личним картама био је оти-

сак Нешиног прста, али то није било толико важно. Много важније било је што су све рубрике биле празне и власник легитимације могао је да их попуни по жељи. Преко ове везе многи наши истакнути руководиоци добили су личне карте. Фотографије сам преносио Неши, од њега примао оверене личне карте и предавао их Марку. Сад када смо прешли у илегалност добро смо се снабдели резервним легитимацијама. Ја сам за сваки случај имао четири личне карте.

Пред свој одлазак из Београда, Марко је имао сигурно склониште. Била је то костурница палих бораца у I светском рату на Новом гробљу. Берка једног чувара гробља била је скојевка. Увече је остављала кључ на одређеном месту. Марко би провео ноћ у костурници и кључ ујутру враћао на исто место. Било је неколико полицијских блокада око гробља, претресани су чак и становни чувара али никоме није пало на памет да завирује у гробнице. Марко ми је два или три пута указао гостопримство. Није било нарочито угодно у непроветреној костурници на гомили цакова, али је бар било сигурно. Сигурније него у становима наших пријатеља и симпатизера у граду, којима је претила стална опасност од претреса полиције, где смо увек стрепели да ли ће наше лажне легитимације и стамбене пријаве издржати проверу.

Склониште на гробљу наследио сам после Марковог одласка. Користио сам га само два пута. Треће ноћи нисам затекао кључ на одређеном месту. Тражио сам га очајнички свуда око, али кључа није било. Наступио је полицијски час, а падала је упорна јесења киша. Ноћ сам провео испод једне мермерне клупе на некој богатој гробници, окруженој шимширом. Тада сам одлучио да следећу ноћ преспавам код куће. Морао сам да се окупам, а желео сам да једну ноћ проспавам у топлом, чистом кревету. Истина све сам то могао да урадим у стану мајке Аце Зечевића у Генерала Хорватовића улици, али тај стан сам чувао само за изузетно тешке ситуације. Од оне прве блокаде полиција ме више није тражила, па сам ра-

чунао да једну ноћ могу провести у свом стану . . .

Полиција је дошла у пола једанаест. Не знам да ли им је неко јавио да сам дошао кући, или су дошли случајно. Дошли су само двојица: Радан Грујић и Милорадовић. Таман сам се спремао да легнем у кревет. Рекли су да ми одело није потребно, али сам ја инсистирао да се обучем. Хтео сам да добијем у времену. Док сам се облачио питали су ме за неке наше другове из организације, између осталих и за Цуцу, која је лежала у кревету поред моје тринаестогодишње сестре. Цуца је била мала и ситна, није изгледала много старија од моје сестре и поред својих пуних седамнаест година. (Она је набавила бачку књижицу неке девојчице из унутрашњости, променила само слику и легално се пријавила у кварту као наша робака из унутрашњости).

Почео је претрес стана. У сваку просторију морао сам да уђем испред агената. Кад сам упалио светлост у девојачкој соби, угледао сам на столу уредно сложен неки Цуцин материјал. Било је ту неколико летака, један Билтен Главног штаба ПОЈ и неке лажне личне карте. Не знам ни сада како ми је успело да сав тај материјал неприметно стрпам испод појаса панталона. Док смо пролазили кроз стан умирао сам од страха да га не посејем кроз отворене ногавице панталона, јер сам већ осећао како ми клизи низ бутине. Пред вратима клозета застао сам и затражио од мајке да ми донесе ципеле. Био је то мали трик. Искористио сам непажњу агената, изненада ускочио у клозет и забравио врата за собом. Цепало сам материјал и пуштао воду неколико пута. Агенти су покушали да развале врата, претили да ће пуцати. Било ми је свеједно. У том тренутку једино је било важно да не посумњају на Цуцу и уништити лажне личне карте, којима су се служили многи наши другови на слободи.

Тукли су ме чим сам отворио врата. Тукли су ме цело време док смо силазили степеницама са трећег спрата. У полицијски аутомобил ушао сам потпу-

но раскрвављеног лица. Била су то специјална полицијска кола са осам седишта и вратима поред сваког седишта. Било ми је јасно шта ме очекује у „Главњачи“, па сам одлучио да тамо не стигнем жив. Већ сам се спремао да искочим из кола, кад чух од својих пратиоца да идемо по некога у Нишку улицу. Грујичић и Милорадовић су изашли и опоменули агента, који је седео поред мене и шофера да добро пазе на мене. Нису ми дозволили да ушнирам ципеле, зато сам их лако и неприметно скинуо с ногу, изненада отворио врата и искочио из кола. Моји чувари били су толико изненађени да су истрчали за мном из аутомобила и почели да пуцају. Да су били мало присебнији и пошли за мном колима не бих успео да им умакнем. Кад су се тога сетили, било је већ касно. Настала узбуну искористио је и друг кога су агенти намеравали да ухапсе. Искочио је кроз прозор од купатила и преко дворишта успео да умакне.

Пред зору сам стигао у стан Даринке Зечевић. Ту се већ крио Миливоје Суџић Суља. Онако премореног, изубијаног и крвавог једва су ме препознали.

Остали смо ту све док нисмо добили везу за Космајски партизански одред. Из Београда смо кренули обојица, Суља и ја. Кад смо стигли на јавку, негде на путу између Младеновца и Аранђеловца, саопштено нам је да се одред у току ноћи изненада повукао према ослобођеној територији Ужица и да морамо натраг.

Ни други пут нисам имао среће. Одређен сам на рад у Месни комитет СКОЈ-а у Земуну. Пошто је то била територија Павелићеве НДХ преко Саве која је представљала границу, требало је да ме пребаци неки друг Фрања, који

је радио у организацији Тот на оправци порушеног моста. Када сам стигао на заказани састанак, пришао ми је неки стари, непознати радник и саопштио да је Фрања у току ноћи ухапшен са још неколико другова.

После неколико дана посетио ме је друг „Пушка“, секретар Месног комитета Партије из Земунa. Саопштио ми је да морам да сачекам извесно време, можда још месец дана, док се успостави нов канал. Није ми се чекало. Предложио сам му да покушам да пређем понтонски мост са пасошем Апе Зечевића, на коме бих променио само слику.

Исте вечери храбро сам пружио немачком стражару на мосту, зелени погранични пасош. Приближавајући се усташком стражару на другој страни моста, све чвршће сам стезао дршку револвера. Аца је био средњег раста, плаве косе и очију, није носио бркове — све је то стајало у личном опису испод слике на пасошу. Ја сам био висок, црн, носио сам бркове. Бојао сам се да ту разлику не уочи усташа, кад је већ Немац није уочио. На моју срећу, усташа није ни отворио пасош. Чак ми је врло љубазно саветовао да пожурим, како бих ухватио трамвај који је стајао на станици.

Испред трамваја сачекао ме је друг „Пушка“.

После неколико дана чуо сам да је Суља ухапшен. Ишао је на састанак да добије везу за рад ван Београда. Препознали су га неки агенти из полицијског аутомобила, који је пролазио поред њега. Није успео да им побегне. После кратког времена стрељан је на Бањици.

ACTIVITE DE L'UNION DE LA JEUNESSE COMMUNISTE (SKOJ) DANS DES
ECOLES SECONDAIRES DU 6 AVRIL 1941 JUSQU'AU MOIS DE NOVEMBRE DE
LA MEME ANNEE

V. NANOVIĆ

Vojislav Nanović décrit l'activité de l'Union de la Jeunesse Communiste (SKOJ) dans des écoles secondaires à partir du 6 avril 1941 jusqu'au mois de novembre de la même année.

Un groupe important de jeunes communistes, y compris l'auteur de cet article, avait reçu l'ordre de rester dans la ville. L'auteur décrit d'abord comment ce groupe de jeunes gens avait transporté dans des valises une édition tout entière du roman «Comment l'on trempait l'acier» écrit par Nikolaï Ostrovski. Au premier moment l'auteur pensait que ces lourdes valises contenaient des bombes et des mitrailleuses. Pourtant, comparées à quatre valises remplies de bombes et de mitrailleuses, ces quatre valises de livres avaient joué dans notre lutte un rôle beaucoup plus important.

Cette organisation de jeunes communistes fut créée dans neuf lycées de garçons et six lycées de jeunes filles, deux écoles normales, deux académies commerciales et deux écoles secondaires des sciences techniques. C'étaient une organisation bien forte qui comprenait plusieurs centaines de militants et comptait environ mille jeunes garçons et jeunes filles. Durant la première partie de cette période, c'est-à-dire, jusqu'au 22 juin 1941, lorsque les Allemands attaquèrent l'URSS, l'activité de l'organisation se limitait à trois tâches: recueillir des armes, du matériel sanitaire et des aides en argent.

L'auteur décrit en détail comment ces jeunes élèves avaient découvert un dépôt d'explosif à Tašmajdan, comment ils transportaient de cet explosif et le cachaient dans des caves et comment ils avaient fait sauter ce dépôt de Tašmajdan.

Peu avant l'agression allemande contre l'URSS, les examens de baccalauréat dans des écoles secondaires étaient fixés pour la fin du mois de juin et le début du mois

de juillet. Le Parti avait donné l'ordre à tous les militants qui étaient bacheliers à passer leur bachot. Presqu'en même temps, le PC invita les peuples yougoslaves à l'insurrection. Cette situation posa devant l'organisation lycéenne de nombreux problèmes. Au cours des épreuves du baccalauréat dans l'école secondaire des sciences techniques, la police spéciale arrêta Bogdan Velašević qui fut ensuite fusillé à Banjica dans le premier groupe de patriotes fusillés.

L'auteur décrit en détail l'irruption des gendarmes dans une petite maison à Zvezdara où des lycéens avaient une réunion. La police leur avait saisi des cartes d'identité et des livrets d'école.

L'appel à l'insurrection que le PC avait adressé aux peuples yougoslaves posa à l'organisation des lycéens de nombreux problèmes. Les jeunes communistes représentaient une sérieuse force de choc. Inscription des slogans, destruction des affiches ennemies de propagande, démolition des poteaux et des câbles téléphoniques et électriques, destruction des pneus d'automobiles, incendies des véhicules et dépôts ennemis, actions armées contre l'occupant et les traîtres du pays — tout cela entraînait dans le cadre de l'activité des jeunes communistes.

L'auteur en tant qu'élève futur de l'Académie des Beaux Arts fabriquait au moyen de la linotypie des affiches avec des slogans «Mort au Fascisme — Liberté au Peuple» et «La Serbie ne pourra se calmer» que des lycéens collaient ensuite dans la rue malgré des agents qui les suivaient de tous les côtés.

Incendier les journaux et la presse de l'occupant représentait une action beaucoup plus massive avec un grand retentissement, action qui mobilisait tous les membres de l'Union des Jeunes Communistes de Yougoslavie.

A l'endroit où se trouve actuellement le Théâtre contemporain à la place de la Croix Rouge, s'étendait à l'époque un vaste terrain couvert de mauvaises herbes. Les militants du VIème lycée de garçons avaient choisi cet endroit pour leurs réunions clandestines. Les agents de la Police spéciale et de la Gestapo ne soupçonnaient rien. Ils ne pouvaient pas remarquer que des garçons qui y jouaient au football n'étaient pas les mêmes et que les uns remplaçaient les autres. Ils savaient encore moins que ces mauvaises herbes cachaient un abri improvisé où l'on pouvait toujours trouver du matériel du Parti, quelques bouteilles d'essence, des barres dentelées au moyen desquelles l'on pouvait faire des trous dans des pneus d'automobiles, de la colle, de la craie et de la couleur.

Le commandement allemand s'était vu obligé de demander aux Belgradois par des affiches et le journal «Novo Vreme» de laisser passer dans la rue des soldats de la Wehrmacht sous peine de punitions sévères, des jeunes gens ayant transporté le «jeu de l'épaule» dans les rues, aux rencontres avec des Allemands: ils s'avançaient tout droit vers des soldats allemands et au dernier moment, se mettant de côté faisant semblant de les laisser passer, ils poussaient avec leurs épaules les «Boches» qui, surpris, chancelaient.

Il fut formé un groupe de choc de jeunes gens courageux, disciplinés, entièrement dévoués au Parti, débrouillards et intelligents. Ce groupe fut composé de Slobodan Tomić, membre de la Direction centrale, Momčilo Mitrović, élève du 2ème lycée de garçons, Moma Stefanović, élève du Vème lycée et Cosić — Cosa, élève du IXème lycée de garçons. A la suite du départ de Slobodan et de Momčilo dans les détachements de partisans, le groupe fut complété par Garzičić — Garza, élève du VIème lycée de garçons et par Andrić qui était du même lycée. Leur première action était celle de Topčidersko Brdo et la seconde près du Jardin Botanique où ils donnaient un coup de main lors de la libération du camarade Aleksandar Ranković. Dans leur troisième action fut tué un soldat SS, et ensuite l'agent Toša Petrović.

L'on savait que la pression exercée par l'occupant et la Police spéciale se renforçait du plus en plus. Des actions des jeunes devenaient de plus en plus difficiles et «nous étions obligés de passer en clandestinité». L'auteur décrit enfin l'irruption des agents, dans son appartement, sa fuite, sa tentative de passer au territoire libre qui ne lui réussit pas et enfin son passage à Zemun où de nouvelles tâches lui furent assignées.